

1999

دانشگاه اصفهان

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

گروه جغرافیا

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی جغرافیا گرایش برنامه‌ریزی
روستایی

تحلیل فضایی نظام خدمات رسانی به نقاط روستایی و راهکارهای ساماندهی آن
مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان نورآباد ممسنی

استادان راهنما:

دکتر هدایت ا... نوری

دکتر احمد تقدیسی

۱۳۸۸/۱۰/۲۷

پژوهشگر:

امین دهقانی

خرداد ماه ۱۳۸۸

موسسه مطالعات و تحقیقات
توسعه روستا

۱۲۹۹۰۵

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

گروه جغرافیا

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی جغرافیا گرایش برنامه‌ریزی

روستایی آقای امین دهقانی

تحت عنوان

تحلیل فضایی نظام خدمات رسانی به نقاط روستایی و راهکارهای ساماندهی آن

مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان نورآباد ممسنی

در تاریخ ۱۳۸۸/۰۳/۲۶ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه‌ی عالی به تصویب نهایی رسید.

امضاء
امضاء

با مرتبه‌ی علمی استادیار

با مرتبه‌ی علمی استادیار

با مرتبه‌ی علمی استادیار

با مرتبه‌ی علمی استادیار

۱- استادان راهنمای پایان‌نامه دکتر هدایت ا... نوری

دکتر احمد تقدیسی

۲- استاد داور خارج از گروه دکتر حسین صرامی

۳- استاد داور داخل گروه دکتر سید اسکندر صیدایی

دکتر اسکندر صیدایی

گروه جغرافیا

گروه آموزشی جغرافیا

۱۳۸۸

۱۳۸۸

سپاس و قدر دانی

سپاس خدای را عزوجل که طاعتش موجب قربت است و به شکر اندرش مزید نعمت
اینک که با تأییدات خداوند قادر متعال کار نگارش این پایان نامه به اتمام رسیده خدای منان را
سپاسگذارم. و بر خود لازم می دانم که از محضر استادان محترم جناب آقای دکتر هدایت ا... نوری و جناب آقای
دکتر احمد تقدیسی، که با راهنماییهای ارزنده و کمکهای بی دریغ مرا در انجام این رساله یاری نموده اند،
سپاسگذاری نمایم.

از مدیر گروه محترم، جناب آقای دکتر صیدایی، و استادان گروه جغرافیا و تمام کسانی که به نحوی در
این امر مرا یاری داده اند به ویژه آقای محمد زیارتی فراهانی بی نهایت سپاسگذاری می کنم.

امین دهقانی

اصفهان - خرداد ۱۳۸۸

تقدیم به:

پدرم

که همیشه آرزومند موفقیتیم بود

مادرم که

یک حرف و دو حرف بر زبانم	الفاظ نهاد و گفتن آموخت
لبخند نهاد بر لب من	بر غنچه گل شکفتن آموخت
پس هستی من ز هستی اوست	تا هستم و هست دارمش دوست

برادران و خواهرانم

که مشوقم در مسیر تحصیل علم بوده اند

چکیده

توزیع عادلانه امکانات و ثمرات توسعه در میان عموم مردم از خصیصه های مهم اقتصاد پویا و سالم است. برنامه ریزان جهت تحقیق این امر سعی در کاهش نابرابریها از طریق تدوین و اجرای برنامه های متعدد و گسترش همه جانبه توسعه یافتگی دارند

در حال حاضر بدلیل اینکه ارائه خدمات و ایجاد تأسیسات زیر بنایی در روستاها بصورت «بخشی» اعمال می گردد. عدم هماهنگی بخشها منجر به تشدید توزیع ناهمگون فضایی خدمات در سطح مناطق می شود.

در این تحقیق که یک پژوهش اسنادی- میدانی و تحلیلی است محقق. با استفاده از مدل شاخص مرکزیت، و پراکنش جمعیتی و سکونتگاهی (GIS)، به بررسی وضعیت خدمات سکونت گاه های روستایی بخش مرکزی شهرستان نورآباد ممسنی پرداخته، و این پژوهش در پی آن است با ارائه الگوی مناسبی از توزیع خدمات با توجه به سلسله مراتب سکونتگاهی، نظامی را به وجود آورد که کلیه ساکنین منطقه از لحاظ میزان برخورداری از خدمات، به حد مطلوبی دست یابند

نتیجه اینکه بر اساس سطح بندی خدمات روستایی، در بخش مرکزی شهرستان نورآباد ممسنی بیشترین بهره مندی به ترتیب مربوط به دهستانهای فهلیان، بخش ۲، و کمترین بهره مندی مربوط به دهستان بخش ۱ و جوزار بوده است. و در مجموع ۱ منظومه، و ۵ مجموعه و ۱۰ حوزه به جز شهر نورآباد به عنوان مرکز منظومه از میان ۱۱۴ سکونت گاه روستایی سایر مراکز تعیین شده است تا با تجهیز و تقویت عملکردی آنها موجبات اشاعه خدمات با دسترسی موثر در راستای ایجاد پیوند بیشتر میان سکونتگاههای روستایی و در نهایت تعادل نسبی بین روابط شهر روستا فراهم شود

واژگان کلیدی: تحلیل فضایی، خدمات، شاخص مرکزیت، روستا، شهرستان ممسنی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار.....
فصل اول کلیات تحقیق	
۱	۱-۱- شرح و بیان مسأله پژوهشی.....
۳	۲-۱- پیشینه تحقیق.....
۴	۳-۱- اهداف تحقیق.....
۴	۴-۱- اهمیت و ارزش تحقیق.....
۵	۵-۱- فرضیه ها و سوال های تحقیق.....
۵	۶-۱- روش تحقیق.....
۶	۷-۱- جامعه آماری.....
۶	۸-۱- کاربرد نتایج تحقیق.....
فصل دوم مبانی نظری و ادبیات تحقیق	
۷	۱-۲- فضا.....
۷	۲-۲- برنامه ریزی فضایی.....
۸	۳-۲- سازمان فضایی.....
۸	۴-۲- فضای روستایی.....
۹	۵-۲- روستا و مفهوم آن.....
۹	۶-۲- توسعه.....
۱۱	۱-۶-۲- توسعه روستایی.....
۱۲	۷-۲- خدمات روستایی.....
۱۲	۱-۷-۲- خدمات.....
۱۳	۲-۷-۲- خدمات عمومی.....
۱۴	۳-۷-۲- خدمات اساسی.....
۱۴	۴-۷-۲- آستانه کالا و خدمات.....
۱۵	۵-۷-۲- بُرد کالا و خدمات.....
۱۵	۶-۷-۲- نظام سلسله مراتب خدمات.....
۱۶	۷-۷-۲- نظام سلسله مراتب سکونتگاه ها.....

عنوان

صفحه

۱۷.....	۸-۲- اصول و مبانی نظریه های سازمان فضایی.....
۱۸.....	۲-۸-۱- نظریه و مدل فن تانن.....
۱۹.....	۲-۸-۲- نظریه کریستالر.....
۱۹.....	۲-۸-۳- نظریه آگوست لوش.....
۲۰.....	۲-۸-۴- نظریه گالپین.....
۲۰.....	۲-۸-۵- نظریه مرکز- پیرامون.....
۲۱.....	۲-۸-۶- آگروپلیتن یا منظومه کشت- شهری.....
۲۲.....	۲-۸-۷- الگوی عملکردهای شهری در توسعه روستایی (UFRD).....
۲۳.....	۲-۸-۸- فرآیند برنامه ریزی و تحلیل فضایی در رویکرد یوفرد.....
۲۳.....	۲-۸-۱- تحلیل منابع ناحیه.....
۲۳.....	۲-۸-۲- تحلیل سیستم سکونتگاهی.....
۲۴.....	۲-۸-۳- تحلیل پیوند فضایی.....
۲۵.....	۲-۸-۴- تهیه نقشه های تحلیلی.....
۲۵.....	۲-۸-۵- تحلیل قابلیت دسترسی.....
۲۵.....	۲-۸-۶- تحلیل شکاف عملکردی.....
۲۶.....	۲-۸-۷- تدوین راهبردهای توسعه فضایی.....
۲۶.....	۲-۸-۸- شناسایی پروژه ها و برنامه های سرمایه گذاری.....
۲۶.....	۲-۸-۹- بازنگری و ارزیابی.....
۲۷.....	۲-۹- ادبیات تحقیق.....
۲۷.....	۲-۹-۱- تحقیقات داخلی.....
۲۸.....	۲-۹-۲- تحقیقات خارجی.....
۲۹.....	۲-۹-۳- روش تحقیق.....
۳۰.....	۲-۹-۴- شاخص ها.....
۳۱.....	۲-۹-۵- شاخص Z.....
۳۲.....	۲-۹-۶- روش اسپیرمن رنک:.....
۳۲.....	۲-۹-۷- روش وزن بندی مراکز با استفاده از شاخص مرکزیت.....
۳۳.....	۲-۹-۸- پراکنش جمعیتی و سکونتگاهی.....

۲۳ نقطهٔ ثقل سکونتگاهی ۱-۸-۹-۲
۳۳ نقطهٔ ثقل جمعیتی- سکونتگاهی ۲-۸-۹-۲
۳۴ نقطهٔ ثقل میانگین سکونتگاهی ۳-۸-۹-۲
۳۴ نقطهٔ ثقل میانگین جمعیتی- سکونتگاهی ۴-۸-۹-۲
۳۴ دایرهٔ ثقل جمعیتی- سکونتگاهی ۵-۸-۹-۲
۳۴ دایرهٔ ثقل سکونتگاهی ۶-۸-۹-۲

فصل سوم ویژگیهای طبیعی و انسانی شهرستان ممسنی

۳۵ ۱-۳- موقعیت جغرافیایی شهرستان ممسنی
۳۷ ۲-۳- ژئومورفولوژی
۳۷ ۱-۲-۳- توپوگرافی
۳۸ ۲-۲-۳- زلزله
۳۹ ۳-۳- اقلیم شهرستان ممسنی
۳۹ ۱-۳-۳- شناسنامه آماری ایستگاههای هواشناسی موجود در شهرستان ممسنی
۴۰ ۲-۳-۳- وضعیت تابش و ساعات آفتابی
۴۲ ۳-۳-۳- دما
۴۲ ۱-۳-۳-۳- میانگین دمای سالانه در منطقه
۴۳ ۲-۳-۳-۳- میانگین سیر تغییرات دمای ماهانه در شهرستان ممسنی
۴۴ ۴-۳-۳- رطوبت نسبی
۴۵ ۱-۴-۳-۳- رطوبت نسبی سالانه در شهرستان ممسنی
۴۵ ۲-۴-۳-۳- میانگین سیر تغییرات رطوبت نسبی ماهانه در شهرستان ممسنی
۴۷ ۵-۳-۳- بارندگی
۴۸ ۱-۵-۳-۳- میانگین بارش ماهانه در شهرستان ممسنی
۴۹ ۴-۳- خاک
۵۰ ۱-۴-۳- طبقه بندی خاکهای منطقه ممسنی از نظر ژنتیکی و تکاملی:
۵۱ ۵-۳- پوشش گیاهی شهرستان ممسنی
۵۲ ۱-۵-۳- جنگل
۵۲ ۲-۵-۳- پوشش گیاهی استپی

.....
۵۲
۵۳
۵۳
۵۳
۵۳
۵۴
۵۴
۵۶
۵۶
۵۸
۵۹
۶۰
۶۰
۶۲
۶۳
۶۵
۶۶
۶۶

فصل چهارم استقرار فضایی و اسکان جمعیت سکونتگاه ها

.....
۶۷
۶۸
۷۰
۷۰
۷۲
۷۳
۷۵
۷۶

۳-۲-۴- رابطه جمعیت و خدمات در دهستان بکش ۲.....	۷۷
۴-۲-۴- پراکنش جمعیتی و سکونتگاهی در دهستان بکش ۲.....	۷۸
۳-۴- دهستان جاوید ماهوری.....	۷۹
۱-۳-۴- سطح بندی دهستان جاوید ماهوری براساس کارکرد و خدمات.....	۸۲
۲-۳-۴- بررسی شکاف کارکردی در دهستان جاوید ماهوری.....	۸۳
۳-۳-۴- رابطه جمعیت و خدمات در دهستان جاوید ماهوری.....	۸۳
۴-۳-۴- پراکنش جمعیتی و سکونتگاهی در دهستان جاوید ماهوری.....	۸۵
۴-۴- دهستان جوزار.....	۸۷
۱-۴-۴- سطح بندی دهستان جوزار بر اساس کارکرد و خدمات.....	۸۷
۲-۴-۴- بررسی شکاف کارکردی در دهستان جوزار.....	۸۹
۳-۴-۴- بررسی رابطه جمعیت و خدمات در دهستان جوزار.....	۸۹
۴-۴-۴- پراکنش جمعیتی و سکونتگاهی در دهستان جوزار.....	۹۱
۵-۴- دهستان فهلیان.....	۹۳
۱-۵-۴- سطح بندی دهستان فهلیان بر اساس کارکرد و خدمات.....	۹۳
۲-۵-۴- بررسی شکاف کارکردی در دهستان فهلیان.....	۹۴
۳-۵-۴- رابطه جمعیت و خدمات در دهستان فهلیان.....	۹۵
۴-۵-۴- پراکنش جمعیتی و سکونتگاهی در دهستان فهلیان.....	۹۶
۶-۴- سطح بندی دهستانهای بخش مرکزی شهرستان ممسنی از نظر توسعه.....	۹۸
۷-۴- شبکه راههای شهرستان.....	۹۹
۸-۴- الگوی پیشنهادی برای ایجاد سلسله مراتب سکونتگاهی بخش مرکزی.....	۱۰۱
۱-۸-۴- منظومه روستایی (رده بالا).....	۱۰۲
۲-۸-۴- مجموعه های روستایی (رده میانه).....	۱۰۲
۳-۸-۴- حوزه های روستایی (رده پایین).....	۱۰۲

فصل پنجم آزمون فرضیات، نتیجه گیری و پیشنهادات

۱-۵- مقدمه.....	۱۰۸
۲-۵- پاسخ به سئوالات تحقیق.....	۱۰۸
۳-۵- آزمون فرضیات.....	۱۰۹

صفحه	عنوان
۱۰۹.....	۵-۳-۱- فرضیه اول.....
۱۱۰.....	۵-۳-۲- فرضیه دوم.....
۱۱۱.....	۵-۴- راه حلها و پیشنهادها.....
۱۱۱.....	۵-۴-۱- تفویض اختیارات و بودجه لازم به تقسیمات کشور در سطح پایین تر.....
۱۱۲.....	۵-۴-۲- استفاده از نیروی متخصص و متعهد.....
۱۱۲.....	۵-۴-۳- مشارکت مردمی.....
۱۱۳.....	۵-۴-۴- همبستگی دولت، مردم و متخصصین.....
۱۱۳.....	۵-۴-۵- راهبردهای توسعه فضایی.....
۱۱۴.....	۵-۴-۶- سیاستهای توسعه فضایی.....
۱۱۴.....	۵-۴-۶-۱- خدمات اجتماعی و فرهنگی.....
۱۱۵.....	۵-۴-۶-۲- راههای ارتباطی و پست و مخابرات.....
۱۱۶.....	منابع و مأخذ.....

فهرست شکل‌ها

عنوان	صفحه
شکل ۱-۳: موقعیت شهرستان ممسنی و بخش مرکزی شهرستان در استان و کشور	۳۶
شکل ۲-۳: موقعیت دهستانهای بخش مرکزی در شهرستان	۳۶
شکل ۳-۳: درصد آفتابگیری ماهانه سالانه ایستگاه نورآباد	۴۱
شکل ۴-۳: رابطه ارتفاع و دما در ایستگاههای شهرستان ممسنی	۴۳
شکل ۵-۳: میانگین درجه حرارت ماههای ایستگاهها به سیلسیوس	۴۴
شکل ۶-۳: میانگین ماهانه رطوبت نسبی ایستگاههای نورآباد و باتون	۴۶
شکل ۷-۳: میانگین متحرک ۵ ساله ایستگاه نورآباد	۴۸
شکل ۸-۳: میانگین بارش ماهانه ایستگاههای نمونه شهرستان ممسنی	۴۹
شکل ۹-۳: مقایسه درصد باسوادان بخش مرکزی با باسوادان شهرستان و جمعیت روستایی باسواد در طی سالهای (۱۳۶۵-۱۳۸۵)	۶۲
شکل ۱۰-۳: گروههای عمده شغلی شهرستان ممسنی و بخش مرکزی در سال ۱۳۸۵	۶۴
شکل ۱-۴: دهستان بکش ۱	۶۸
شکل ۲-۴: پراکنش جمعیتی و سکونتگاهی دهستان بکش ۱	۷۴
شکل ۳-۴: دهستان بکش ۲	۷۵
شکل ۴-۴: دهستان جاوید ماهوری	۷۹
شکل ۵-۴: پراکنش جمعیتی و سکونتگاهی دهستان بکش ۲	۸۱
شکل ۶-۴: پراکنش جمعیتی و سکونتگاهی دهستان جاوید ماهوری	۸۶
شکل ۷-۴: دهستان جوزار	۸۷
شکل ۸-۴: پراکنش جمعیتی و سکونتگاهی دهستان جوزار	۹۲
شکل ۹-۴: دهستان فهلیان	۹۳
شکل ۱۰-۴: پراکنش جمعیتی و سکونتگاهی دهستان فهلیان	۹۷
شکل ۱۱-۴: سطح بندی توسعه یافتگی دهستانهای بخش مرکزی شهرستان نورآباد ممسنی	۹۹
شکل ۱۲-۴: شبکه راههای بخش مرکزی شهرستان نورآباد ممسنی	۱۰۰
شکل ۱۳-۴: الگوی پیشنهادی سلسه مراتب فضایی بخش مرکزی	۱۰۵
شکل ۱۴-۴: سلسله مراتب تقسیمات فضایی پیشنهادی سطح بخش مرکزی شهرستان ممسنی	۱۰۶
شکل ۱-۵: مراکز دهستانهای فعلی و پیشنهادی بخش مرکزی شهرستان ممسنی	۱۱۰

فهرست جدول‌ها

عنوان	صفحه
جدول ۱-۲: طبقه بندی شاخص‌ها	۳۰
جدول ۱-۳: مشخصات ایستگاههای سازمان هواشناسی و وزارت نیرو در شهرستان ممسنی	۳۹
جدول ۲-۳: میانگین ساعات آفتابی و درصد آفتابگیری ماهانه نورآباد	۴۱
جدول ۳-۳: پارامترهای سالانه دما در ایستگاههای شهرستان ممسنی	۴۲
جدول ۴-۳: میانگین درجه حرارت ماهانه ایستگاهها به سیلسیوس	۴۴
جدول ۵-۳: میانگین ماهانه رطوبت نسبی ایستگاههای نورآباد و باتون به درصد	۴۵
جدول ۶-۳: پارامترهای آماری بارش سالانه ایستگاههای شهرستان ممسنی	۴۷
جدول ۷-۳: میانگین بارش ماهانه ایستگاههای شهرستان ممسنی	۴۹
جدول ۸-۳: میزان جمعیت شهری و روستایی شهرستان ممسنی (۱۳۸۵-۱۳۷۵)	۵۴
جدول ۹-۳: میزان جمعیت دهستانهای بخش مرکزی شهرستان ممسنی (۱۳۸۵-۱۳۷۵)	۵۴
جدول ۱۰-۳: تراکم نسبی جمعیت در بخش مرکزی شهرستان ممسنی به تفکیک دهستان (۱۳۸۵-۱۳۷۵)	۵۵
جدول ۱۱-۳: تراکم زیستی (بیولوژیک) جمعیت بخش مرکزی شهرستان ممسنی به تفکیک دهستان ۱۳۸۵	۵۶
جدول ۱۲-۳: تغییرات نسبت جنسی بخش مرکزی در دوره های مختلف سرشماری (۱۳۸۵-۱۳۷۵)	۵۷
جدول ۱۳-۳: تغییرات بعد خانوارهای بخش مرکزی شهرستان ممسنی به تفکیک دهستان (۱۳۸۵-۱۳۷۵)	۵۹
جدول ۱۴-۳: تعداد جمعیت بخش مرکزی و میزان نرخ رشد جمعیت طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۷۵	۵۹
جدول ۱۵-۳: میزان نرخ رشد جمعیت شهرستان و بخش مرکزی طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۷۵	۶۰
جدول ۱۶-۳: درصد باسوادان در جمعیت ۶ساله و بیشتر شهرستان برحسب گروههای عمده سنی در سال ۱۳۸۵	۶۱
جدول ۱۷-۳: مقایسه درصد باسوادان بخش مرکزی با باسوادان شهرستان و جمعیت روستایی باسواد در طی سالهای (۱۳۸۵-۱۳۶۵)	۶۱
جدول ۱۸-۳: گروههای عمده شغلی شهرستان ممسنی و بخش مرکزی در سال ۱۳۸۵	۶۳
جدول ۱۹-۳: تحول شاغلین بخش های عمده فعالیت اقتصادی در بخش مرکزی طی دهه ۸۵-۷۵	۶۴
جدول ۲۰-۳: محصولات عمده کشاورزی در سال ۱۳۸۵	۶۵

عنوان

صفحه

جدول ۱-۴: تعیین شاخص مرکزیت و رتبه بندی روستاهای دهستان بکش ۱.....	۶۹
جدول ۲-۴: تعداد جمعیت و خدمات و رتبه آبادیهای دهستان بکش ۱ برای محاسبه (S) در سال ۱۳۸۵.....	۷۰
جدول ۳-۴: تعیین شاخص مرکزیت و رتبه بندی روستاهای دهستان بکش ۲ در سال ۱۳۸۵.....	۷۵
جدول ۴-۴: تعداد جمعیت و خدمات و رتبه آبادیهای دهستان بکش ۲ برای محاسبه (S) در سال ۱۳۸۵.....	۷۷
جدول ۵-۴: تعیین شاخص مرکزیت و رتبه بندی روستاهای دهستان جاوید ماهوری در سال ۱۳۸۵.....	۸۲
جدول ۶-۴: تعداد جمعیت و خدمات و رتبه آبادیهای دهستان جاوید ماهوری برای محاسبه (S) در سال ۱۳۸۵.....	۸۴
جدول ۷-۴: تعیین شاخص مرکزیت و رتبه بندی روستاهای دهستان جوزار در سال ۱۳۸۵.....	۸۸
جدول ۸-۴: تعداد جمعیت و خدمات و رتبه آبادیهای دهستان جوزار برای محاسبه (S) در سال ۱۳۸۵.....	۹۰
جدول ۹-۴: تعیین شاخص مرکزیت و رتبه بندی روستاهای دهستان فهلیان در سال ۱۳۸۵.....	۹۴
جدول ۱۰-۴: تعداد جمعیت و خدمات و رتبه آبادیهای دهستان فهلیان برای محاسبه (S) در سال ۱۳۸۵.....	۹۵
جدول ۱۱-۴: دسته بندی دهستانهای بخش مرکزی شهرستان نورآباد ممسنی بر اساس شاخص Z.....	۹۸
جدول ۱۲-۴: راههای روستایی بخش مرکزی شهرستان ممسنی بر حسب دهستان (به کیلومتر).....	۱۰۰
جدول ۱۳-۴: مراکز منظومه، مجموعه، حوزه، آبادیها تحت پوشش آنها در بخش مرکزی شهرستان ممسنی.....	۱۰۴
جدول ۱۴-۴: آستانه های توسعه و خدمات مناسب برای فضاهای روستایی بر اساس استانداردهای خدمات رسانی به محیط روستایی.....	۱۰۷

پیشگفتار

ارائه متعادل و هماهنگ خدمات رفاهی، بهداشتی، آموزشی، زیربنایی و تولیدی، از یک سو، توسعه اجتماعی و اقتصادی مناطق را فراهم می آورد، و از سوی دیگر به منظور بهره‌وری بیشتر از منابع مالی، تکنولوژی و نیروی انسانی محدود مناطق در ایجاد تسهیلات و ارائه خدمات یاد شده، باید چاره‌ای اندیشید تا این گونه خدمات به نحوه عادلانه‌ای توزیع شود. در ایجاد این تسهیلات، نباید نیازمندیها و امکانات استفاده‌کنندگان از این خدمات و همچنین نقش دولت - که تامین‌کننده عمده این خدمات است - نادیده گرفته شود. به عبارت دیگر، باید کوشش شود تا این خدمات برای دولت با حداقل بار مالی و برای استفاده‌کنندگان با بالاترین بهره‌وری و رضایت عرضه شود.

بنابراین یکی از مراحل اساسی در برنامه‌ریزی توسعه هماهنگ روستا تشخیص و تعیین نظام سلسله‌مراتبی جهت ایجاد امکانات مناسب تر سرویس دهی و دسترسی بهتر به خدمات است و راهبردهای توسعه روستایی کشور و خصوصاً منطقه مورد مطالعه باید بر روی چنین نظامی متمرکز شده و پیوند میان اجزاء آن تقویت گردد

در بخش مرکزی شهرستان ممسنی به دلیل توزیع نامتعادل خدمات روز به روز از تعداد جمعیت مراکز روستایی کاسته شده و بر جمعیت شهر نورآباد که در بخش مرکزی واقع شده افزوده می‌شود، این مسأله باعث مشکلات بسیاری مانند توسعه فیزیکی سریع و نامتناسب شهر و گسیختگی سازمان فضایی و سلسله‌مراتب سکونتگاهی این بخش شده است. این تحقیق در پی آن است تا با ساماندهی نظام خدمات رسانی به روستاها، مهاجرت و کاهش جمعیت روستاهای این بخش را تعدیل نموده و در نهایت با ارائه الگوی مناسبی از توزیع خدمات با توجه به سلسله‌مراتب سکونتگاهی، نظامی را به وجود آورد که کلیه ساکنین منطقه از لحاظ میزان برخورداری از خدمات، به حد مطلوبی دست یابند

ساختار موجود در این تحقیق که در ۵ فصل به شرح زیر تهیه شده:

فصل اول: کلیات تحقیق.

فصل دوم: مبانی نظری و ادبیات تحقیق.

فصل سوم: ویژگیهای طبیعی و انسانی شهرستان ممسنی.

فصل چهارم: استقرار فضایی و اسکان جمعیت سکونتگاه‌ها.

فصل پنجم: آزمون فرضیات، نتیجه‌گیری و پیشنهادات.

امید است تحقیق حاضر بتواند سهمی هر چند ناچیز در بهبود وضعیت جامعه روستایی ایران داشته باشد.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- شرح و بیان مسأله پژوهشی

سهم جامعه روستایی از جمعیت کشور گر چه در چند دهه اخیر تقلیل یافته ولی نرخ رشد جمعیت روستایی مثبت بوده است. این بخش بزرگ از جمعیت کشور به دلایل متعدد از ثمرات توسعه اقتصادی - اجتماعی چندان بهره ای نبرده و به رغم تلاشهای انجام شده - خصوصاً بعد از انقلاب - هنوز شکاف موجود میان سطح زندگی و میزان برخورداری از خدمات و تسهیلات ضروری زندگی قابل ملاحظه است. مراکز شهری، به ویژه شهرهای بزرگ چون کانون فعالیتهای نوین اقتصادی در بخشهای صنعتی و خدماتی بشمار می روند و دارای بهره وری سرانه نیروی کار بالاتری از مراکز روستایی بوده و نتیجتاً با بهره گیری از مزایای حاصل از مقیاس و تجمع بر ثروت خود می افزایند.

دسترسی نداشتن روستاییان به مراکز خدماتی از بارزترین عوامل مهاجرت روستاییان به شهر است که پیامد چنین روندی بزرگتر شدن شهرها و خالی شدن روستاها از سکنه می باشد. از این رو لازم است روستاهایی به منظور ایجاد تاسیسات و تسهیلات خدماتی و زیربنایی که بتواند تعدادی از سکونت گاههای روستایی اطراف را به صورت مطلوب تحت پوشش قرار دهد، انتخاب شود. انتخاب مکان بهینه به منظور توزیع عادلانه خدمات،

بستگی به شرایط خاص منطقه ای دارد که بدون شناخت دقیق منطقه و اطلاع کافی از آن نمی توان اقدامی صورت داد.

در حال حاضر بدلیل اینکه ارائه خدمات و ایجاد تأسیسات زیر بنایی در روستاها بصورت «بخشی» اعمال می گردد. عدم هماهنگی بخشها منجر به تشدید توزیع ناهمگون فضایی خدمات در سطح مناطق می شود. بنابراین یکی از مراحل اساسی در برنامه ریزی توسعه هماهنگ روستا تشخیص و تعیین نظام سلسله مراتبی جهت ایجاد امکانات مناسب تر سرویس دهی و دسترسی بهتر به خدمات است و راهبردهای توسعه روستایی کشور و خصوصاً منطقه مورد مطالعه باید بر روی چنین نظامی متمرکز شده و پیوند میان اجزاء آن تقویت گردد. بدین اعتبار ساماندهی فضایی خدمات در جهت مدیریت هدفمند و بهینه به منظور پویا سازی فعالیت استفاده از منابع نقطه ای و پراکنده در سطح سرزمین، سطح بندی سکونت گاهها از نظر توسعه و اولویت بخشی به مناطق محروم تر، جلوگیری از مهاجرت های بی رویه و نظم بخشی به الگوی استقرار و در نهایت اتصال معقول و مقدر حوزه های روستایی به شبکه عام نظام سکونت گاهی در راستای نیل به توسعه پایدار ضرورتی بس ویژه می یابد.

شهرستان نورآباد با وسعتی معادل، ۸۱۵۶ کیلو متر مربع یکی از شهرستانهای استان فارس است، که در شمال غربی استان واقع شده است. این شهرستان از، ۴ بخش و ۱۳ دهستان تشکیل شده، که جمعاً دارای ۸۶۳ روستا می باشد که از این تعداد ۲۶۶ آن خالی از سکنه است. ناحیه مورد مطالعه بخش مرکزی این شهرستان است که از ۵ دهستان و یک شهر تشکیل شده است. این بخش از طرف شمال و شمال غرب به بخش رستم و از طرف شمال شرق به شهرستان سپیدان و از طرف جنوب شرق به بخش دشمن زیاری و از طرف جنوب به شهرستان کازرون و از طرف غرب به بخش ماهور میلانی محدود می شود.

در این بخش به دلیل توزیع نامتعادل خدمات روز به روز از تعداد جمعیت مراکز روستایی کاسته شده و بر جمعیت شهر نورآباد که در بخش مرکزی واقع شده افزوده می شود، به طوری که جمعیت شهر نورآباد از، ۲۵۳۳۲ نفر در سال ۶۵ به ۴۲۲۴۳ نفر در سال ۷۵ و در سال ۸۵ به ۵۲۵۳۷ نفر افزایش یافته و جمعیت روستایی این بخش از، ۷۴۳۹۷ نفر در سال ۶۵ به ۵۰۰۹۳ نفر در سال ۷۵ و در سال ۸۵، به ۴۵۸۲۰ نفر کاهش یافته است. (سازمان مدیریت برنامه ریزی استان فارس، ۱۳۸۵). این مسأله باعث مشکلات بسیاری مانند توسعه فیزیکی سریع و نامتناسب شهر و گسیختگی سازمان فضایی و سلسله مراتب سکونتگاهی این بخش شده است. این تحقیق در پی آن است تا با ساماندهی نظام خدمات رسانی به روستاها، مهاجرت و کاهش جمعیت روستاهای این بخش را تعدیل نموده و در نهایت با ارائه الگوی مناسبی از توزیع خدمات با توجه به سلسله مراتب سکونتگاهی، نظامی را

به وجود آورد که کلیه ی ساکنین منطقه از لحاظ میزان برخورداری از خدمات، به حد مطلوبی دست یابند

۱-۲- پیشینه تحقیق

در ایران با شروع برنامه عمرانی چهارم (۵۱ - ۱۳۴۵)، که برای اولین بار به طور رسمی در تاریخ برنامه ریزی کشور توسعه روستا در برنامه عمرانی مورد توجه قرار گرفت. تا کنون به صورت مستقیم و غیر مستقیم بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تلاشهای در این خصوص صورت گرفت از جمله در برنامه دوم توسعه کشور « مطالعه و طراحی ساختار فضایی مطلوب و تجهیز سلسله مراتبی مراکز روستایی از نظر زیر بناها، خدمات پشتیبانی تولید و خدمات اجتماعی و فرهنگی در قالب نظام سطح بندی خدمات » بعنوان خط مشی و سیاست اساسی در زمینه عمران و توسعه روستایی در نظر گرفته شده بطور مشخص ایجاد و تقویت مراکز روستایی و سکونتگاه های مرکزی در سطوح مختلف عملکردی بویژه برای پوشش خدماتی و امکان سنجی تجمعی آبادیهای با جمعیت کمتر از ۱۰۰ نفر و پراکنده در دستور کار قرار گرفت.

علاوه بر موارد فوق، کوششهای در جهت منطقه بندی کشور به منظور تبیین سطوح مختلف روستایی صورت گرفت؛ از جمله می توان به سطح بندی روستاهای کشور در سال ۱۳۷۲ توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، و طبقه بندی روستاهای کشور توسط شرکت مهندسان « هامونیا » اشاره کرد. (آسایش، ۱۳۷۳: ۴۵)

علاوه بر موارد فوق می توان به پژوهشهای زیر اشاره کرد.

۱- طلا مینای، اصغر، (۱۳۵۳) تحلیلی از ویژگیهای منطقه ای در ایران، نویسنده با ارائه یک کار ارزشمند کمی و با بهره گیری از روش های آماری پیشرفته و رایانه به تجزیه تحلیل داده ها پرداخته و مراکز جمعیتی مناطق روستایی اصفهان را درجه بندی و چگونگی الگوی خدمات را در منطقه نظم فضایی بخشیده است.

۲- کلانی، مجید رضا، (۱۳۷۵)، ساماندهی فضایی سلسله مراتب سکونت گاههای روستایی بخش رضویه شهرستان مشهد. در این تحقیق ابتدا وضعیت خدمات رسانی در بخش رضویه شهرستان مشهد، در نه گروه خدماتی (آموزشی، بهداشتی، زیر بنایی، پست، تلفن، تولیدی، بازرگانی، رفاهی، اداری، فرهنگی، ورزشی) به روش ارزش گذاری و استفاده از نقشه های تفکیک شده در مورد وضعیت کنونی خدمات موجود در سطح بخش مورد بررسی قرار گرفته و نهایتاً در قسمت برنامه ریزی اولویت بندی خدمات بهداشتی مورد بررسی قرار گرفته است.

۳- حسین مردادی، (۱۳۸۲) بررسی نظام خدمات رسانی روستایی و مکان یابی نظام مطلوب، مطالعه